

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

ГЕНЕЗА ІДЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Бандурка А. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Воронько С. О.

СК «Патріот»

(Дніпро)

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства, вимагають нових підходів щодо виховання та соціалізації підростаючого покоління. Актуальність питання посилюється прогресуючою тенденцією погіршення стану здоров'я дітей та молоді, які, по-перше, є найбільш вразливими до наслідків деформації суспільства, прискорення падіння духовності; по-друге, надзвичайно гостро переживають свою соціальну незахищеність, що, у свою чергу, призведе до їхньої психічної нестабільності та фізичної слабкості. Керуючись цими орієнтирами, педагогічна наука в пошуках ефективних шляхів виховання високоосвіченої, культурної й розвиненої особистості звертається до вивчення прогресивного педагогічного досвіду минулого.

Мета дослідження – узагальнити становлення та розвиток ідей формування здорового способу життя особистості у вітчизняній педагогічній думці радянської доби.

Виклад основного матеріалу. В умовах докорінних змін соціально-економічних та політичних умов життєдіяльності людей (тотальної розрухи, хвилі епідемій, голоду, високої смертності, нерозвиненість медичної інфраструктури) у перші десятиліття радянської влади проблема здоров'я населення постала з особливою гостротою. В період становлення радянської педагогіки виховним ідеалом виступав громадянин-трудівник, будівельник і захисник нового суспільного ладу. Пріоритетним визнавалось трудове виховання учнівської молоді в органічному взаємозв'язку з їх розумовим, естетичним та фізичним розвитком. У контексті такого підходу здоров'я дітей та молоді розглядалось як необхідна умова й засіб виконання фізичної та суспільно-корисної праці. Тому педагоги були однастайні в думці про те, що важливим засобом зміцнення здоров'я

мають стати фізичне виховання, медико-гігієнічна просвіта дорослих і дітей, фізична праця. Це сприяло піднесенню фізичного виховання до рівня фізичної культури особистості, що включала (окрім тілесних вправ та різних видів спорту) сферу суспільної та індивідуальної гігієни праці й побуту, правильний режим трудової діяльності й відпочинку, використання природних сил з метою зміцнення організму.

Означена ідея найяскравіше проявилася в творчості видатного вітчизняного педагога А. Макаренка (1888–1939 рр.). У рамках педагогічного експерименту в колонії імені Ф. Дзержинського він створив модель трудової школи, завданням якої була підготовка дітей до життя і праці. З метою загартування волі і характеру вихованців педагог-новатор використовував природні чинники, правильний режим харчування, суспільно-корисну працю, фізичні вправи та спорт (гімнастика, акробатика, волейбол, футбол, теніс, стрільба, лижні перегони, спортивні та туристичні змагання).

Значний внесок у розробку теорії виховання здорової особистості здійснив Г. Ващенко (1878–1967 рр.). У праці «Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру» педагог обстоював думку про те, що в процесі гармонійного розвитку особистості важливо формувати фізично здорову, національно свідому молодь, здатну служити Богові й Батьківщині. До важливих якостей людини, що складають духовний ідеал особистості, Г. Ващенко відносив розвинені інтелектуальні здібності, міцні моральні переконання, бадьорість та життєрадісність, естетичне сприйняття світу, тілесну вправність, навички відповідальної поведінки. При цьому педагог наголошував на необхідності їх цілеспрямованого виховання та самовиховання. І хоча концепція, створена ученим в період еміграції, розходилась із матеріалістичною теорією виховання особистості, що ствердилась у СРСР, наголосимо, що Г. Ващенко відобразив глибоко національну гуманістичну традицію формування здорового способу життя підростаючого покоління.

Таким чином, в першій половині ХХ століття у вітчизняній суспільній та педагогічній практиці сформувались гігієнічні та оздоровчі принципи формування здоров'я, а провідним засобом розвитку здорової особистості остаточно було визначено фізичне виховання. Поряд з цим варто відзначити, що проблема формування здорового способу життя ще не була виокремлена як об'єкт цілеспрямованих науково-педагогічних досліджень.

Періодом постановки означеної проблеми на науковому рівні вважаємо 50-60-ті рр. ХХ століття. В цей час на рівні державних документів (Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи освіти в СРСР», 1958 р.) орієнтиром виховання визначалася людина, яка гармонійно поєднує «духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість» [2, с. 201].

Водночас спостерігається інтеграція представників різних наукових галузей (медицини, гігієни, анатомії, фізіології, психології, педагогіки) щодо розробки проблеми зміцнення здоров'я учнівської молоді. В результаті об'єктом аналізу вчених стали причини та механізми захворювань, анатомо-фізіологічні особливості організму людини, вплив на нього психічних навантажень, роль фізичної активності та загартування у забезпеченні його функціонування. Означені наукові пошуки позитивно відобразились у шкільній практиці. Зокрема, тут можна відзначити такі тенденції: 1) активна пропаганда санітарно-гігієнічних знань серед учнівства та батьків; 2) розробка питань шкільної перевтоми та ефективної організації навчально-виховного процесу; 3) здійснення цілеспрямованого лікарського контролю за дотриманням гігієнічного режиму школярів, за рівнем їхнього фізичного розвитку; 4) розвиток масової фізичної культури і спорту, створення мережі дитячих спортивних шкіл.

На хвилі суспільно-наукового підйому в означений період сформувалась нова педагогічна концепція, що втілилась в освітній практиці вітчизняного педагога-новатора В. Сухомлинського (1917–1970 рр.). Його гуманістична педагогічна система повністю підпорядкована ідеї формування фізично та духовно здорової, активної особистості: «Якщо виміряти всі мої турботи і тривоги про дітей, то добра половина їх – про здоров'я» [4, с. 109]. Педагог був переконаний, що духовний світ дитини, її розумовий розвиток, ставлення до життя визначається рівнем фізичного здоров'я: «Добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі. Духовне життя дитини – її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, гра, почуття, воля – великою мірою залежить від «гри» її фізичних сил» [5; с. 105]. Збереження і примноження сутнісних сил дітей і підлітків В. Сухомлинський визначав чи не найпершим обов'язком батьків та педагогів. Відзначимо, що висловлені положення, які випереджали свій час, і нині не втрачають актуальності.

Протягом 70-80-их років ХХ століття паралельно ведуться теоретичні розробки з питань гігієни, зокрема шкільної та розвитку теорії і методики фізичного виховання як засобу оздоровлення підростаючого покоління. Власне, такий підхід відповідав меті виховання учнівської молоді. В «Орієнтовному змісті виховання школярів» (І. Мар'єнко, 1976 рр.) наголошувалося на необхідності «зміцнення здоров'я і формування санітарно-гігієнічної культури» [3, с. 6] школярів.

Варто зазначити, що 80-ті рр. характеризуються потужним підйомом прогресивної світової громадськості щодо визначення змісту, складових, принципів формування здорового способу життя

особистості. Відзначимо, що в означуваний період вітчизняна наука збагатилася новим поняттям «валеологія» (*valeo* – «бути здоровим», *logos* – знання), тобто наука про здоров'я. Його авторство належить фармакологу, доктору медичних наук І. Брехману (1921–1994 рр.). Ученим був обґрунтований інтегративний підхід до фізичного, морального, духовного і соціального здоров'я людини як медичної, гігієнічної, біологічної, психологічної, філософської, соціологічної, культурологічної та педагогічної категорії. Поряд з цим, завдяки творчим пошукам Ю. Лісіцина (нар. 1928 р.) термін «здоровий спосіб життя» увійшов до наукового вжитку (1982 р.), хоча й був обтяжений ідеологічним наповненням.

З другої половини 80-х років ХХ століття спостерігається зростання інтересу до вивчення зарубіжного досвіду розв'язання проблеми формування здорового способу життя. Зокрема, в цей час ВООЗ ініціювала кампанію «Здоров'я для всіх» (1977 р.), в межах якої було започатковано вивчення інформації щодо факторів погіршення здоров'я населення та шляхів їх подолання [1]. Важливу роль у зміні підходів до питань здоров'я людини та її способу життя мала Мадридська конференція міністрів охорони здоров'я Європи (1981 р.) на тему «Європейський підхід до охорони здоров'я», в рамках якої питання розробки освітньої політики в галузі охорони здоров'я і профілактики різних захворювань були визнані пріоритетною проблемою. В матеріалах Оттавській хартії (Канада, 1886 р.) було визначено взаємозв'язок між громадським та індивідуальним здоров'ям, окреслено напрями та передумови його зміцнення (формування державної політики, сприятливої для здоров'я населення; створення здоров'язбережувального соціального та екологічного середовища; розвиток і активізація потенціалу громад; формування персональних навичок; переорієнтація традиційної системи охорони здоров'я в напрямі пріоритету профілактики над лікуванням [6]. Слід також відзначити проведення Міжнародної конференції з першочергових заходів у галузі охорони здоров'я (Алма-Ата, 1987 р.), на якій, в рамках співпраці з ВООЗ, було проголошено «Глобальну стратегію „Здоров'я для всіх до 2000 року”» [1]. Отже, у контексті загальноцивілізаційних процесів зміцнення здоров'я населення актуалізувалося як глобальна проблема людства. Це, в свою чергу, стало імпульсом до упровадження державних програм, спрямованих на зміцнення та збереження здоров'я підростаючого покоління.

У системі вітчизняного шкільництва означувані зміни супроводжувалися такими тенденціями: 1) створення низки державних освітніх програм, що декларували пріоритетність завдання виховання здорового молодого покоління; 2) закріплення позицій гігієнічного виховання учнів, що було зумовлено оздоровчим аспектом освітньої

реформи (1984 р.); 3) уведення лікарсько-педагогічного контролю за фізичним розвитком та станом здоров'я школярів; 4) піднесення ролі фізичного виховання; 5) впровадження концепції особистісно орієнтованого підходу у вихованні як теоретичної основи для розробки питань формування особистості і здорового способу життя школярів, зокрема.

Висновки. Таким чином, з у період 30-х років та до кінця 80-х років ХХ ст. проблема зміцнення та збереження здоров'я підростаючого покоління актуалізувалася на державному рівні. Зусиллями вчених (медиків, психологів, педагогів) було окреслено методологічні основи вітчизняної теорії і практики формування здорового способу життя. Водночас відсутність системності поглядів до окресленої проблеми, значний розрив між декларованими принципами та їх практичним упровадженням в межах радянської освітньої системи спонукало педагогів-практиків до пошуків шляхів перебудови системи формування здорового способу життя, виведення її за рамки суто гігієнічного та фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Здоровье для всех к 2000 году. Глобальная стратегия // Материалы ВОЗ при ООН. – Женева, 1981. – 72 с.
2. Керівні матеріали про школу. – К.: Радянська школа, 1962. – 44 с.
3. Примерное содержание воспитания школьников. Рекомендации по организации системы воспитательной работы общеобразовательной школы / [Под ред. И.С. Марьенко]. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Просвещение, 1976. – 143 с.
4. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1969. – 400 с.
5. Сухомлинський В. О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я: / Володимир Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – Т.1. – К. : Радянська школа, 1976. – С. 103–111.
6. Шиян Е. І. Освітня політика з питань здорового способу життя молоді у другій половині ХХ століття [Електронний ресурс] / Е. І. Шиян // Державне управління : Теорія та практика. – 2007. – №2(6). – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DUTP/2007>.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ФУТЗАЛУ В УКРАЇНІ

Завгородня С. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Постанова проблеми. Розвиток жіночого футболу в Україні набуває популярності, але разом із вагомими здобутками спортсменок на міжнародній арені, теоретико-методичні аспекти підготовки дівчат футзалісток розроблені не достатньо. Зокрема, залишилися без уваги